

IV. ПРОБЛЕМИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Крижанівський В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗАПРОВАДЖЕННЯ МИРОВИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню зарубіжного досвіду становлення інституту мирових судів. Його запровадження стане прогресивним явищем у сфері правосуддя та сприятиме її демократизації. Мирові суди в інших державах вирішують морально-правові конфлікти та розглядають нескладні цивільні та кримінальні справи, сприяючи зменшенню навантаження на місцеві суди та підвищенню швидкості та оперативності розгляду справ.

Ключові слова: суд, мировий суд, правосуддя, судова влада.

Статья посвящена исследованию зарубежного опыта становления института мировых судов. Его внедрение станет прогрессивным явлением в сфере правосудия и будет способствовать ее демократизации. Мировые суды в других государствах решают морально правовые конфликты и рассматривают несложные гражданские и уголовные дела, способствуя уменьшению нагрузки на местные суды и повышению скорости и оперативности рассмотрения дел.

Ключевые слова: суд, мировой суд, правосудие, судебная власть.

Організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні підлягає реформуванню, оскільки при наявності багато структурної системи судів України до сьогоднішнього дня для пересічного громадянина України процес розгляду та вирішення судами спорів залишається складним та незрозумілим.

Актуальність теми полягає у пропозиції виокремлення окремого інституту мирових судів в якості пріоритетного при розбудові громадянського суспіль-

ства, реалізації принципу змагальності, а також дослідження як історико-правових та теоретичних засад формування інституту мирових судів, що можливо, зменшить навантаження на суди загальної юрисдикції.

Продовженням української судової реформи можна вважати запровадження інституту мирових судів які, здійснюючи правосуддя від імені держави, розглядають справи, пов'язані з дрібними правопорушеннями, та розв'язують морально-правові конфлікти. Ідея цих судів

висить у повітрі. На думку деяких авторів, відсутність, наприклад, відповідальності суддів перед територіальними громадами є головною причиною неефективності діючих місцевих судів [1, с. 4].

Зазначену тенденцію можна прослідкувати і у Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженій Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 [2, с. 1–8], у якій, зокрема, зазначено, що з метою розвантаження судів потрібно розвивати альтернативні (позасудові) способи врегулювання спорів, а також створювати умови для стимулювання дешевих і менш формалізованих способів їх врегулювання.

Одним із таких альтернативних способів врегулювання спорів може стати інститут мирових суддів, який вже давно і успішно функціонує у багатьох зарубіжних країнах. Мирові суди там вирішують морально-правові конфлікти і розглядають нескладні (малозначимі) цивільні та кримінальні справи, сприяючи зменшенню навантаження на місцеві суди й підвищенню швидкості та оперативності розгляду справ.

Діяльність мирових судів направлена на забезпечення реалізації принципів доступності та справедливості судочинства і є важливим показником демократичності судових системи цих країн.

Проблема мирового суду висвітлювалась у працях багатьох вітчизняних вчених як сучасності, так і минулих років. У дореволюційному періоді потрібно звернути увагу на праці таких відомих громадських і державних діячів, юристів і вчених-правознавців, як І.В. Гесен, А.Ф. Коні, С.П. Мокринський, В.Я. Фукс та ін. У радянський період історичний аспект проблеми мирового суду досліджувало багато науковців, зокрема Б.В. Віленський, В.В. Землянська, М.І. Коротких, А.Й. Пашук. Серед представників сучасної історичної і правової науки, які приділили увагу

проблемі мирових судів, слід відзначити С.Ф. Афанасьєва, Л.О. Зайцева, С.В. Каширського, С.В. Лонську, В.М. Кампо, В.П. Самохвалова, О.С. Смикаліна, І.І. Полякова, В.А. Чеховича, І.Г. Шаркову, Д.А. Шигаль, В.І. Шишкіна, О.Н. Ярмиша та деяких інших.

Дослідження теорії мирової юстиції, відтворення цілісної картини її історичної еволюції, вивчення і узагальнення зарубіжного досвіду можуть бути корисними у процесі вибору оптимальної моделі мирового суду, яку слід впроваджувати в Україні, та розробки і подальшого вдосконалення законодавчої бази, направленої на регламентацію організації і функціонування мирових судів.

У сучасній українській судовій системі інститут мирових суддів відсутній. Проте для запровадження мирових суддів на сьогодні існують такі правові передумови:

- конституційні положення щодо права кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (частина п'ята ст. 55 Конституції України);

- правові позиції Конституційного Суду України (Рішення від 9 липня 2002 р. № 15-рп/2002 (справа про досудове врегулювання спорів);

- позиції Комітету міністрів Ради Європи щодо зниження навантаження на суди загальної юрисдикції, викладені у Рекомендаціях № R (86) 12 від 16 вересня 1986 р., згідно з якою державам – членам Ради Європи рекомендовано передбачати альтернативні процедури врегулювання спорів шляхом позасудового розгляду і створювати відповідні органи, що не входять до судової системи цих держав, а також у Рекомендації REC (2001) 9 Комітету Міністрів державам членам стосовно альтернатив судовому вирішенню спорів між адміністративними органами влади та приватними особами;

- положення Концепції вдосконалення судівництва для утвердження

справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затвердженої Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006;

– проект Закону «Про мирових суддів територіальних громад», зареєстрованому у Верховній Раді України 10 жовтня 2008 р. за № 3291.

Першою країною, де згадується інститут мирових суддів, була Англія, в королівській відмові 1195 р., для допомоги шерифам (охоронцям порядку) в застосуванні правових норм було створено мирових суддів [3, с. 79]. Спочатку ці судді виконували адміністративні функції і тільки через століття – й судові.

Труднощі починаються з самого терміну. Так, в англійській мові, наприклад, на позначення цього явища використовується різні терміни: justice, magistrate (мировий суддя); justice peace, lay justice (мирова юстиція); magistrates' court (мировий суд). Як правило, вони вживаються як синоніми, хоча і мають свої смислові відтінки. Так, наприклад, в Англії термін «magistrate» протиставляється терміну «justice» як, відповідно, оплачуваний мировий суддя – мировому судді, що виконує свої обов'язки без винагороди. Термін же «мировий» слід вважати похідним від поняття «мир» у значенні «порядок, спокій» (англ. peace, франц. paix). Саме для охорони державного і суспільного порядку виникають в історії європейських держав мирові суди та їх аналоги (мирові установи). Мирова юстиція – це узяті в сукупності: система мирових судів, діяльність по здійсненню мировими судами своїх функцій, управління і нагляд за мировими судами (мирове судове відомство) [4, с. 41].

У сучасній Британії мирові судді переважно працюють у магістратських, тобто місцевих судах. Переважна більшість мирових суддів не є професійними юристами, хоча певна їх частина все ж має фах правознавців. Магістратські суди діють на підставі закону про них 1980 р [5]. У Великій Британії діє понад 500 таких судів з понад 24 тис. мирових

суддів, з яких третина – жінки. Ці судді працюють на громадських засадах, але їм компенсують витрати, пов'язані з відрядженнями. Теперішня система магістратських судів, члени яких працюють на громадських засадах, є життєво важливою для ефективного здійснення карного судочинства. Вони розглядають одноособово або колегіально (двоє-трьох суддів без присяжних) кримінальні справи та дуже обмежену кількість цивільних справ.

Термін «магістратські суди» сьогодні охоплює те, що раніше було відоме як «малі сесії» або «судді, які проводять допит». Ці суди переважно мали справу з численними дрібними злочинами, що переслідувались за спрощеним порядком судочинства. Магістрати – це, власне, судді від народу. Переважна більшість їх – мирові судді, які не є професійними юристами, і тільки незначна кількість є правниками за фахом [3, с. 19].

Судді магістратських судів призначаються від імені Британської Корони лорд-канцлером, який розглядає кандидатури, подані дорадчими комісіями, що існують у кожному графстві Англії і Уельсу. Юридична кваліфікація не є необхідною умовою цього призначення: члени експертних комісій радше зважають на особисті та моральні якості кандидатів, а також їхнє розуміння роботи. Кандидатів на посаду мирового судді добирають переважно з-поміж осіб середнього класу й середнього віку.

Після призначення на посаду магістратським суддям належить пройти базовий навчальний курс, під час якого вони знайомляться зі своїми обов'язками та умовами праці. Перш ніж стати до роботи, магістратський суддя мусить пройти початковий етап навчання: відвідувати суд як спостерігач, знайомитися із судовою практикою та процедурою й методами покарання порушників. Другий етап, що має завершитися не пізніше 12 місяців від початку навчання, полягає в подальшому вивченні основ роботи суду та відвідуванні тюремно-виправних закладів. За ви-

нятком добових та коштів на відрядження службовці магістратських судів не отримують платні за свою роботу.

Магістратським суддям допомагають професійні столичні магістрати, які працюють на державній службі у Лондоні, та професійні магістрати інших великих міст. На ці посади призначаються баристери чи соліситори зі стажем не менше семи років. До складу магістратського суду повинні входити не менше, ніж два, але не більше, ніж сім мирових суддів для розгляду справи за заявою у прискореному порядку, слухань з приводу скарги або проведення попередньої перевірки коштів особи, яку мають посадити до в'язниці за несплату штрафу, хоч, за звичаєм, суд складається щонайбільше з п'яти членів, але нині оптимальною кількістю вважається троє суддів. Виключення забезпечується наявністю оплачуваного судді, який має всі повноваження двох мирових суддів. Окремий мировий суддя має обмежену юрисдикцію і не може наказати будь-якій особі сплатити більше, ніж 1 тис. фунтів стерлінгів чи посадити до в'язниці більше, ніж на чотирнадцять днів. Однак, слід зазначити, що окремих суддів може виконувати функцію щодо визначення способу судового розгляду правопорушення у прискореному порядку, за обвинувальним актом чи проведенням досудового розслідування [4, с. 58].

На магістратські суди припадає значне навантаження. Вони розглядають до 97% всіх кримінальних справ у першій інстанції, здійснюють попередній розгляд справ у злочинах, що переслідуються за обвинувальним актом, мають цивільну юрисдикцію, а також виносять рішення у адміністративних справах [6, с. 37].

Спільною рисою цивільних і кримінальних справ, що підпадають під юрисдикцію магістратських судів, є те, що вони мають невелике значення порівняно, наприклад, із цивільними справами, що їх розглядають у Високому суді або судах графств, або ж з кримінальними справами, які розглядає Суд корони. Компенсуючою перевагою спрощеного

провадження у справі слід вважати її дешевизну та швидкість [7, с. 233].

Позитивний досвід функціонування інституту мирових судів свідчить на користь ідеї створення цього інституту і в нашій державі. Інститут мирових судів може внести свіжий струмінь в українську судову систему, виступивши за певних умов противоагою до старого пострадянського суду, а його запровадження стало б прогресивним явищем у сфері правосуддя та сприяло її демократизації.

Досліджуючи Законопроект «Про мирових суддів територіальних громад» приходимо до висновку що, інститут мирових судів не належить до системи судоустрою України, оскільки виступає органом територіальної громади, що є засобом позасудового вирішення спорів (за зразком медіації чи третейських судів).

Порядок і форми розгляду справ, визначені в Законопроекті, суперечать основному принципу третейського розгляду та медіації – добровільній згоді сторін на розгляд спору між ними. На підставі положень Законопроекту також мировим судам надається право здійснювати наказне провадження та стягувати з боржника грошові кошти або витребувати майно без проведення засідання та виклику сторін для заслуховування їх пояснень.

Мировий суд розглядає й справи про адміністративні правопорушення та його рішення у цих справах не можуть бути переглянуті та оскаржені (у Законопроекті взагалі не передбачено порядок оскарження рішень даного суду). Це можна вважати завуальованою формою делегування функцій судів іншим органам чи посадовим особам. Безумовно, відповідно до ст. 124 Конституції існує пряма заборона на це, а також положення Законопроекту суперечать ст. 55 Основного Закону.

Таким чином, у Законопроекті фактично запропоновано покласти на даний інститут функцію судів загальної юрисдикції зі здійснення правосуддя, що впливає з положень стосовно компетен-

ції мирових суддів і порядку виконання ними своїх повноважень. Тобто робиться спроба створення альтернативної судової влади – «територіальної», яка не є державною.

Взаємовиключні положення наведені в Законопроекті стосовно статусу мирового судді, відповідно до ст. 6 і п. 3 ч. 3 ст. 17 він не може бути посадовою особою органу місцевого самоврядування, а виконання його обов'язків є роботою за сумісництвом, а згідно зі ст. 2 він є посадовою особою територіальної громади та отримує заробітну плату за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету.

На підставі ч. 1 ст. 17 на мирових суддів поширюються гарантії незалежності суддів як комплекс державних гарантій, визначених Конституцією та законами України, що відповідно до частин 2 і 3 цієї статті звужуються до права звернення до органу місцевого самоврядування та права на нормальні умови праці та підвищення кваліфікації в межах відповідної територіальної громади.

У пункті 9 ч. 1 ст. 1 Законопроекту наводиться визначення незалежності мирових суддів як принципу мирового розгляду, згідно з яким вони є незалежними від будь-якого впливу у своїй діяльності, керуються тільки законом і нікому не підзвітні, а на підставі поло-

жень ст. 20 за свої дії й ухвалені рішення несуть відповідальність перед органом місцевого самоврядування (при цьому останнє положення суперечить принципу незалежності суддів).

Суперечливим також є положення ст. 4 Законопроекту, згідно з яким у мирового судді може не бути юридичної освіти, у контексті вимоги щодо наявності компетентності. Навряд чи можна в правовій державі допускати, що особа без юридичної освіти розглядала відповідно до ст. 12 Законопроекту справи про адміністративні правопорушення, про зобов'язання громадянина вчинити певні дії або утриматися від вчинення певних дій, зміст яких було визначено нормативно-правовими актами органу місцевого самоврядування, про розірвання шлюбу і поділ майна подружжя, інші майнові спори між громадянами, справи про встановлення земельних сервітутів та інші справи, які потребують глибоких юридичних знань [8].

У майбутньому законі має бути чітко прописана процедура здійснення правосуддя мировими судами, положення якої повинна узгоджуватися як між собою так і з іншими нормативними актами. Невизначеність юридичного статусу залишається суттєвою перешкодою для впровадження інституту мирових судів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Гриневецький С.* Парадокси місцевого самоврядування / С. Гриневецький // Дзеркало тижня. – 2006. – № 38 (617). – С. 4.
2. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 17. – С. 1–8.
3. *Шишкін В. І.* Судові системи країн світу: навч. посібник / В. І. Шишкін. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Частина 1. – 318 с.
4. *Бурій А.* Міжнародний досвід діяльності інститутів мирового судді, суду присяжних, народних засідателів та пропозиції щодо можливостей його застосування в Україні: посібн. / Р. Таранула, Р. Тополевський, Л. Тополевська. – Регіональний громадський фонд «Право і Демократія» 2009. – 131 с.
5. Magistrates' Courts Act 1980: [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.statutelaw.gov.uk>.
6. *Denham P.* A Modern Introduction to law / P. Denham. – L., 1983. – P. 37–39.
7. Английская судебная система. Перевод с английского / *Уолкер Р.*; пер.: Т. В. Апарова; Отв. ред. и предисл.: Ф. М. Решетников. – М.: Юрид. лит., 1980. – 631 с.
8. Про мирових суддів територіальних громад: Проект Закону від 10 жовтня 2008 р. № 3291: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3291&skl=7.

Kryzhanovskiy V. Becoming of magistrate's courts.

The article is devoted to research of foreign experience of becoming of institute of magistrate's courts. Its introduction will become the progressive phenomenon in the field of justice and will be instrumental in its democratization. Magistrate's courts in other states decide morally legal conflicts and examine simple civil and criminal cases, it helps in diminishing of loading on county courts and in rev-up and operationability of consideration of cases. Exploring the draft law «On magistrates communities» the author notes that conclude that, of the Peace courts does not apply to the judicial system of Ukraine, as advocates of local communities as a means of extra-judicial dispute resolution (mediation or modeled arbitration courts).

It is noted that judges appointed magistrates courts on behalf of the British Crown, Lord Chancellor, which considers nominations submitted by advisory committees that exist in every county of England and Wales. Legal qualifications are not a prerequisite to this appointment, members of the expert commissions rather take into account the personal and moral qualities of the candidates and their understanding of the work. Candidates for the post of magistrate-picked mostly among middle-class and middle age.

Procedure and forms of proceedings specified in the bill, contrary to fundamental principles of arbitration and mediation – a voluntary agreement of the parties to the dispute between them. Based on the provisions of the bill as Justice of the Peace courts have the right to exercise clerks proceedings and collect from the debtor's money or property without summon and call a meeting of the parties to hear their explanations.

Keywords: *court, magistrate court, justice, the judiciary.*

Стаття надійшла до редакції журналу 20.09.2015 р.